

زن، فرهنگ اسلامی و توسعه

از: شهلا حبیبی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

علاقه فزاینده ای نسبت به درک موضوعات گوناگون در مورد زنان و پایه ریزی سیاستها و برنامه هایی برای گسترش سریع نقش و تأثیر آنان در جهت تثبیت خانواده، اشاعه فرهنگ، شکوفائی اقتصاد و استعدادهای جامعه بوجود آورده است و از

بسم الله الرحمن الرحيم
اهمیت و فراوانی مسائل مطروحه درباره زنان، خصوصاً در مجامع بین المللی، قرن حاضر را از ویژگیهای خاصی برخوردار نموده است از یک سو در میان دانشمندان علوم اجتماعی و متفکران و سیاستگذاران،

سوی دیگر، مسائل مربوط به زنان، دستمایه بسیاری از جریانهای منحرف سیاسی جهان شده تا برانگیختن احساسات و عواطف این قشر به جای حل اساسی مشکلات، اغراض و اهداف سیاسی خود را از قبل آن تأمین کنند. لذا در مقابله با این شیوه غیرانسانی باید زن را متوجه مسیر اصلی خود ساخت و به او کمک کرد تا به فطرت پاک و اصیل درونیش بازگردد. پس چه باید کرد؟ و از کجا باید شروع نمود؟

مسئله زنان و حل مشکلات
عقب ماندگی های تاریخی و اعاده حقوق اجتماعی آنان همان قدر که مهم و جدی و تعیین کننده است، امری بس ظریف و دقیق نیز می باشد و کمترین بی توجهی و ساده انگاری یا شعارزدگی و سیاست بازی می تواند آن را به شکلی بحران زا، انحرافی و ویران کننده مبدل سازد.
بروز مشکلات گوناگون برای «زن» در جوامع کنونی، ناشی از نداشتن یک تفکر صحیح در قالب فرهنگ دینی است. وجه مشترک این مشکلات در واقع، یک بحران فکری، فرهنگی است و بررسی بمنظور دستیابی به دیدگاههای مطلوب در موضوع «زن» نیز از این باب اهمیت می یابد، یعنی تلاش برای تصحیح تفکرات و بینش های

غلط مربوط به «زن».

به عبارت دیگر با درک این بحران، باید جهت برطرف نمودن آن اقدام کرد و با ارائه «فرهنگ صحیح» می بایست راه را برای حل مشکلات متعدد باز نمود تفکر و فرهنگی که با ویژگیها و مقتضیات خلقت زن هم خوانی دارد. تفکر و فرهنگ معتدلی که زن و جامعه را به سوی یک زندگی سالم و مفید که ختم به فلاح و رستگاری می گردد، هدایت کند.

در خلال بررسی شاخصها و موضوعات مختلف هرچند کلی، روشن خواهد شد که تفکرات دیگر (اگر بتوان نام اندیشه و فکر را بر آنها نهاد)، به دلیل خروج از حد تعادل و گرفتار آمدن در دام افراط و تفریط، بی آنکه گره ای از مشکلات زن بازکنند، بر مصائب او افزوده اند.

بی شک موضع گیری های اجتماعی، برنامه ریزیهای اصلاحی و تعیین خط مشی درباره موضوعات گوناگون، مبتنی بر شناخت و بینش افراد در آن موضوع است. شناخت شخصیت زن نیز یک شعور است، زمینه یک تفکر و معرفت است. درک موجودیت زن، آنچنانکه هست و درک پیوند و رابطه زن و مرد برخاسته از یک حقیقت است. حقیقت «مودت»، «محبت»

یا «شوق». احساسی رقیق، عاطفه ای عمیق برخاسته از رحمت پیوندی مقدس. وصلتی مطهر در عمیق ترین زوایای ضمیر پنهان آدمی که اگر این پیوند و وصلت در شریعت ناموس و قاموس طبیعی آن جاری نگردد، پاکترین گوهر و جوهر زن به مثابه گلی ماند که در مزبله بروید.

زن در آینه خلق خویش گنجی مکنون و خزینه ای محتوم است. در تموج بحر روحی و لطافت عاطفت او لؤلؤ و مرجان ساخته می شود و مروارید پرداخته و از دامن طهارت و رحمت اوست که مردان به معراج می روند. اگر سیمای زن آنگونه که در آینه خلقت متجلی است و انسان که در قدر مقدر معلوم، شناخته شود، شناخت رسالت و مسئولیت اجتماعی زن، بگونه مطلوب و شایسته و بایسته خود، به راحتی میسور است.

مهمترین شایستگی و ویژگی «زن» نقش اعجاب برانگیز و اعجاز گونه وی در شکوفا کردن استعدادهای نهفته بشری است و تأثیرات اجتماعی حضور «زن» نیز ناشی از وجود این خصیصه در اوست. این ویژگی و قدرت شگرف «زن» در تغییر و تعیین مسیر حرکت‌های اجتماعی از دیرباز همواره مورد توجه استعمارگران و استثمارکنندگان

بوده است و لذا اعظم خیانت و اکبر جنایت در حق زن امروز محروم شدن از طبیعی ترین حق خود و آن حق زن بودن و هنر چگونه زن بودن است.

بنابراین اگر در پی یافتن تفکری باشیم که در آن زن موجودی با شخصیت و محترم و با حقوق و اختیارات متناسب، معرفی شده و نیازهای فردی و اجتماعی او در حد کاملاً قابل قبولی تضمین شده باشد، بی شک جز آنچه در مکتب اسلام هست چیزی را طلب نمی کنیم.

در نگاه اسلام «زن» یک موجود برتر است که می تواند هم خود و هم جامعه بشری را در راه نیل به سعادت و نیکبختی رهنمون سازد. او با حضور مستقیم خود و نیز در نقش همسری شایسته و با تربیت فرزندان که در آینده مردانی نیک اندیش و زنانی صالح خواهند بود، آینده بشریت را رقم می زند.

فروپاشی نظام دو قطبی و شکل گیری تقسیم بندی های جدید «شمال - جنوب» و «اروپای واحد» در صحنه اقتصاد بین الملل، مفهوم توسعه اقتصادی و نیل به توسعه یافتگی در کشورهای جهان سوم از جایگاه ویژه و حساس تری برخوردار نموده است.

علی رغم وجود انگیزه و میل مضاعف به روند توسعه و نوسازی در کشورهای جهان سوم و آشنایی هرچه بیشتر این کشورها با آثار مثبت توسعه یافتگی متأسفانه به دلیل فقدان درک جامع از مفاهیم و ملزومات توسعه و عدم شناخت نسبت به قانونمندیهای حاکم بر آن، منجر به یک «دور باطل» در فرایند توسعه یافتگی گردیده است و بسیاری از کشورهای جهان سوم که با وجود منابع غنی هنوز در دور باطل و شیطانی عدم توسعه به سر می برند.

مشکل عمده در تبیین سیاستهای توسعه، عدم توجه به بافت و ساختارهای فرهنگی و بومی کشورهاست، که خود نشأت گرفته از ایدئولوژی، جهان بینی، هنجارها و ایستارهای حاکم بر این کشورها می باشد. در این راستا جایگاه «زن» در توسعه این کشورها هنوز نامشخص و تعریف نشده است.

تلقی توسعه در قالب انحصاری کمیاب اقتصادی، منجر به عدم توجه به دینامیزم فلسفی حاکم بر انسان و جامعه توسعه یافته خواهد شد توسعه اگر در یک مفهوم کلی، نیل انسان در تسلط بر طبیعت تلقی شود، حصول به چنین غایتی منوط به جلوس انسان در نوعی ویژه از رابطه با هستی است.

رابطه ای که ناگزیر در جهت کرامت انسان خواهد بود و غایتی که کرامت انسانی را مبتنی بر یک جهان بینی الهی پی ریزی نماید.

«کرامت» تعالی معنوی انسان است همانطور که هدف توسعه باید تعالی انسانها باشد تلاش برای دستیابی به ارزشهای والا و رویش اصالتهای الهی در وجود شخص، او را در مسیری قرار می دهد که ثمره اش کرامت انسانی است.

کرامت تجلی گاه شکوه انسانیت است مفهوم کرامت در تار و پود هر آنچه رنگ و بوی خدائی دارد، تنیده شده است.

کرامت، صفت خداوند است. «بخوان قرآن را و پروردگار تو کریمترین کریمان عالم است^۱» و خداوند کریم، قرآن و پیامبر (ص) را نیز، کریم می نامد: قرآن بسیار کتابی بزرگوار و سودمند و گرامیست^۲ و «قسم به این آیات که همانا قرآن کلام رسول کریم است^۳» پس انسان که شاگرد این مدرسه است، می بایست در مسیر کرامت گام بردارد.

اما انسان چگونه می تواند این ودیعه الهی را در وجود خود، به ثمر بنشانند و شکوفا گردانند؟ «بزرگوارترین شما نزد خدا با تقواترین مردمند^۴».

شده است. توصیه رعایت عدم اختلاط فیزیکی زنان و مردان در محیط کار، نشان می دهد که اسلام به حضور زنان در فعالیتهای اجتماعی تأکید دارد و پیش بینی های لازم جهت این حضور اجتماعی را نموده است، مسأله بیعت پیامبر با زنان و حضور آنها در مسجد در صدر اسلام با توجه به رعایت موازین و حضور در جنگها نیز دلیل دیگری برای در صحنه بودن زنان در جامعه است.

اختصاص روز معینی برای پاسخگوئی به سوالات از جانب پیامبر گرامی (ص)، به نحوی که این شیوه باعث تغییر و تحول در نگرش و ایجاد احترام به زن در بین مسلمین و غیر آن شد، همه نمایانگر شأن اجتماعی زن است.

اسلام با توجه به سرمایه های مختلف فطری انسانها و تقسیم وظایف و تأثیر تمایلات زن و مرد در مسئولیت اجتماعی ولو به صورت کمرنگ، رعایت تنظیم روابط اجتماعی آنان در جامعه را ضروری می داند که هدف آن از طرفی، رشد استعدادهای انسانی آنها و از طرف دیگر ایجاد جو تفاهم و عطف و محبت در خانواده برای تربیت و پرورش نسل سالم و در نهایت داشتن جامعه ای سالم می باشد

مبتنی بر این نگرش است که جایگاه زن در نظام آفرینش قابل تبیین و شایستگیهای ذاتی او برای رسیدن به کرامت روشن می گردد این بینش الهی که ناشی از فرهنگ دینی و تفکر قرآن است جوهره زن را همان جوهره انسان می داند که در مرد و زن بالسویه موجود است جایگاه و منزلت زن به عنوان قشر عظیمی از جامعه بشری در ابعاد مختلف همواره مورد توجه اسلام بوده است. بعد معنوی که مهمتر از بعد مادی و زیربنای شخصیت زن و به طور کلی هرانسانی را می سازد در احادیث و آیات به عنوان شاخص عزت و کرامت زن و از بین برنده جو حقارت و خودکم بینی مطرح گردیده است.

همگام با بعد معنوی، اسلام جایگاه مادی و اجتماعی زن را با در نظر گرفتن حقوق اجتماعی و وضع مقررات خاصی، تعیین نموده است. لذا اولیای عظیم الشأن اسلام در راه اعتلای زن و حضور فعال او در جامعه تلاش داشته اند و برای این امر قوانین و مقرراتی که لازمه این حضور باشد، وضع گردیده است برای مثال مسأله حجاب را می توان نام برد. که به عنوان یکی از اجتماعی ترین احکام که لزوم حضور زن در اجتماع را تأیید و تثبیت می کند قرار داده

لذا در روابط اجتماعی اسلام، حضور زن به عنوان محور عاطفه و مربی عفاف و تقوی مطرح است و تعطیل ماندن سرمایه های وجودی او جایز نیست.

تبلور این دیدگاه در کلام رهبر فقید انقلاب اسلامی حضرت امام خمینی (ره) بوضوح قابل لمس است که فرمودند:

«مردان بر ملتها حق دارند و زنها حق بیشتر دارند، زنها مردان شجاع را در دامن خود بزرگ می کنند. قرآن کریم انسان ساز است و زن نیز انسان ساز. وظیفه زنها انسان سازی است اگر زنهای انسان ساز از ملت گرفته بشود ملتها به شکست و انحطاط مبدل خواهند شد، شکست خواهند خورد، منحل خواهند شد. زنها هستند که ملتها را تقویت می کنند، شجاع می کنند. بانوان در صدر اسلام با مردان در جنگها هم شرکت داشته اند. مقام زن والا است، عالی مرتبه هستند بانوان در اسلام بلند پایه هستند»^۵.

«زنها باید انسان باشند، زنها باید تقوا داشته باشند، زنها مقام کرامت دارند، زنها اختیار دارند، همانطور که مردها اختیار دارند، خداوند شما را با کرامت خلق کرده است»^۶.

امام خمینی (ره) از زن چنین تصویری دارد که او را شایسته مقام کرامت می داند و

برای او آنقدر ویژگی قائل است که زن را یکتا موجودی می شناسد که بشر از برکت وجود او می تواند به ارزشهای والای انسانی دست پیدا کند، بی تردید چنین موجودی از حقوق و اختیارات متناسب با این خصوصیات می بایست برخوردار باشد.

در بین سخنان فراوانی که از امام (ره)، درباره «زن» به یادگار مانده است، این خصوصیت که زن بی هیچ تفاوتی با مرد، از حقوق و اختیارات انسانی برخوردار است و می تواند، خود مستقیماً در سرنوشت خویش دخالت داشته باشد، بسیار به چشم می خورد این موضوع نیز، هم در بعد فردی و هم در بعد اجتماعی برای زن، صادق است:

«زن مساوی مرد است، زن مانند مرد، آزاد است که سرنوشت و فعالیتهای خود را انتخاب کند»^۷.

«در اسلام همانطوری که مرد در همه شؤون، دخالت دارد، زن هم دخالت دارد، زن باید در مقدرات اساسی مملکت دخالت کند»^۸.

«در نظام اسلامی، زن به عنوان یک انسان می تواند مشارکت فعال در بنای جامعه اسلامی داشته باشد»^۹.

با رهبری امام خمینی (ره) و تأثیرات

مثبت آن در فرهنگ جامعه و جایگزینی فرهنگ و بینش اسلامی در افکار عمومی و قانونمند شدن بسیاری از این تأثیرات نقش زنان در جامعه عینی تر شد و پشتوانه قانونی پیدا کرد. زنان در پی بازیابی اصالت خویش به تلاش پرداختند و قوی ترین دستاوردها را در طول تاریخ حیات خود به نمایش گذاردند و هویت و شخصیت الهی زن در همه ابعاد نمایان شد تا جایی که در قانون اساسی جمهوری اسلامی اصول محکمی چون اصل ۳، ۲۱، ۲۸، ۴۳ به عنوان پشتوانه همیشگی برای زنان وضع گردید، با تصویب این اصول، زنان مانند مردان از حقوق اجتماعی یکسان با توجه به ویژگی خاص بانوان برخوردار شدند.

تبیین تئوریک و نظری شخصیت و مقام زن و نقش مؤثر او در ابعاد مختلف خانه، جامعه، تعیین حدود فعالیتها و در نهایت کمک به فرایند توسعه و تعمیق و تعمیم عدالت اجتماعی با بینشی برخاسته از اسلام ناب محمدی (ص) مشعلی بود که به دست ابر مرد تاریخ معاصر، بنیانگذار جمهوری اسلامی یاران حضرت امام خمینی (ره) برافروخته شد.

ایشان که سرسلسله تلاشگران برای زدودن غبار از چهره حقیقی زن و ترسیم

دوباره الگوی زن مسلمان در سراسر جهان بودند، خود چهره نوین زن را به عنوان انسانی نقش آفرین و سازنده انسان های والا باور داشتند.

این نگرش الهی و حیات بخش به زن پس از حضرت امام (ره) توسط فرزندان فرزانه ایشان حضرت آیت ا... خامنه ای رهبر معظم انقلاب اسلامی تداوم دارد. چنانچه فرموده معظم له:

«این اندیشه که جایگاه زن در نظام های اجتماعی و در محیط زندگی، آنگونه که شایسته بانوان است تبیین شود، یکی از ضروری ترین کارهای دوران ماست».

بدون تردید یکی از شیوه هائی که چهره کنونی جوامع بشری را بگونه ای مطلوب تغییر می دهد، اعطای حقوق مساوی به زنان است. ولی نباید اذعان داشت شیوه هائی که امروزه در جهان برای دستیابی به منزلت زنان در جوامع اعمال می شود زن را از مدار تعالی و تفکر انسانی خارج کرده چراکه در این وانفسای غربت انسان، حتی در دوران مشعشع به اصطلاح آزادی از نوع غربیش زن در وادی وحشتناک استضعاف زیسته و بی نام و گمنام، بارگران محرومیت و درد زخم تحقیر و تضعیف شخصیت خود را چشیده

است، و در زیر چتر واژه مقدس آزادی به غارت لطافتها و زیباییهای این ریحانه الهی پرداخته و از او بعنوان وسیله ای برای افزایش سرمایه سرمایه داران بهره گرفته اند.

لذا باتوجه به همه جانبه بودن مفهوم توسعه، هنگامی روند توسعه سیر مطلوب را در جهان طی می کند که امکانات و تمهیدات فراهم آمده برای زنان که نیمی از جمعیت جهان را تشکیل می دهند به گونه ای باشد تا ضمن حفظ و تقویت شئون انسانی و تحیکم جایگاه وی در خانواده، زمینه شکوفایی ابتکار و خلاقیت را برای آنان ایجاد و امکان ارتقاء فرهنگی و مشارکت سازنده و گسترده زنان را در جامعه فراهم آورد.

گرچه لزوم استفاده از توانائیا و نیروی زنان در جهت تسریع روند توسعه و تأثیرگذاری بیشتر این فرآیند در ساختار اقتصادی کشورهای جهان امری اجتناب ناپذیر بوده و در جهت تحقق این هدف زنان به عنوان بخش عظیمی از جمعیت فعال کشورها، قادرند توانائیا و قابلیت های خود را در صور گوناگون به منصفه ظهور برسانند لکن علیرغم الگوهای گوناگونی که از سوی دست اندرکاران توسعه

اقتصادی برای پیشرفت و ترقی درجات ارائه می شود، هنوز به راهی طولانی و زمانی دراز نیاز است تا زنان در تصمیم گیری های گوناگون سیاسی، اقتصادی و اجتماعی مشارکت داشته باشند. این راه طولانی کوتاه نخواهد شد مگر با دگرگونی در تعاریف و دیدگاههای متخصصان و اندیشمندان توسعه اقتصادی و با استعانت از فرهنگ غنی اسلام و باتوجه واقعی به مبانی حقوق بشر در تبیین مقوله عدالت و رابطه آن با توسعه اقتصادی که یکی از وظایف مهم علمای این رشته می باشد.

پی نویس:

- ۱- سوره علق آیه ۳.
- ۲- سوره واقعه آیه ۷۷.
- ۳- سوره تکویر آیه ۱۹.
- ۴- سوره حجرات آیه ۱۳.
- ۵- سیمای زن در کلام امام خمینی (ره) ص ۱۸۳.
- ۶- سیمای زن در کلام امام خمینی (ره) ص ۳۳.
- ۷- سیمای زن در کلام امام خمینی (ره) ص ۳۰.
- ۸- سیمای زن در کلام امام خمینی (ره) ص ۳۳.
- ۹- سیمای زن در کلام امام خمینی (ره) ص ۱۴۹.